

JOHN LOCKE'UN CEVHER ANLAYIŞI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

İsmail ÇETİN*

ÖZET

Locke'un cevherle ilgili görüşleri, onun felsefi sistemi açısından merkezi bir öneme sahiptir. Bu nedenle, bu büyük filozofun bütün felsefesini doğru bir şekilde anlamanın ilk ve en önemli şartı, onun cevherle ilgili açıklamalarını doğru bir şekilde tespit etmektir. Bu makale, Locke'un cevherle ilgili görüşlerini ortaya koymayı ve bu görüşler hakkında ortaya çıkan bazı yanlış anlamaları değerlendirmeyi hedeflemektedir.

SUMMARY

Some Thoughts Concerning John Locke's View of Substance

Locke's view of substance has a central place in his philosophy. So, the first and most important condition to comprehend the whole philosophy of this famous philosopher is to understand his accounts on this matter rightly. This article aims to investigate Locke's own views about substance and then to evaluate some misunderstandings relating to them.

Locke (1632-1704), felsefi temel eseri olan "insan Zihni Üzerine Bir Deneme"yi, bu eserin hemen başında kendisinin belirttiğine göre, insanların hakikat hakkında bitip tükenmez tartışmalarının sona ermesine katkıda bulunmak amacıyla kaleme almıştır. İnsanların hakikatle ilgili ihtilaflarının sona ermesini sağlamak için yapılması gereken şey, onlara, insan bilgisinin kaynağını, sınırlarını ve kesinlik derecesini göstermek ve bilginin sınırlarının

* Yrd. Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi

ötesinde yer alan konularda bilgi iddia etmemeyi öğretmektir¹. Bu düşüncenin etkisini Locke'un bütün eserlerinde görmek mümkündür. Filozof, fikirlerini sürekli olarak açık ve anlaşılır ifadelerle dile getirmekte ve eserlerinde, gerçek bilginin kesinlik ve ispatlanabilirliğine sahip olmayan hükümlere yer vermemeye büyük bir özen göstermektedir. Bununla birlikte, Locke felsefesinde, araştırmacılar arasında farklı anlayış ve yorumlara yol açan problemlerin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Onun cevherle ilgili görüşleri bu problemlerden birini oluşturmaktadır. Bu makale, Locke'un cevherle ilgili görüşlerini ortaya koymayı ve bu görüşlerle ilgili farklı yorumları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Locke, insanda bir cevher fikrinin bulunduğunu kesin olarak kabul eder. Ona göre bu fikrin nasıl oluştuğunu anlayabilmek için, filozofun bilgi öğretisindeki bir noktayı hatırlamamız gerekmektedir. Bilindiği gibi, Locke'un bilgi öğretisinin bilginin kaynağı sorusuna verdiği net bir cevap vardır: İnsan sahip olduğu bütün bilgiyi tecrübeyle elde eder. Her bilgi en son çözümlemede tecrübeye varıp dayanmak zorundadır. Zihnin bilgiye ulaşmada kullandığı ve Locke'un özel olarak "idea" şeklinde adlandırdığı malzemeler vardır. Zihne idealar iki yolla ulaşır: İlk olarak, duyu organları duyulur varlıkların çeşitli niteliklerine ait etkileri (impressions) zihne iletirler, ki Locke bunu dış-duyum (sensation) şeklinde isimlendirmektedir. Renk, şekil, tat, yumuşaklık-sertlik vb. ideaları dış duyumun sağladığı idealardandır. İkinci olarak, zihin dış duyumdan gelen idealar üzerinde kendisinin gerçekleştirdiği çeşitli faaliyetleri idrak etmesi sonucu birtakım yeni idealara ulaşır. Locke bu yolu da iç-duyum (reflection) olarak isimlendirir. Düşünme, isteme, haz vb. ideaları zihin iç duyumla elde eder².

İşte Locke'a göre, insanda cevher fikrinin oluşması, dış-duyum ve iç-duyumun sağladığı ideaların zihne ulaşmasından sonradır. "Açıklamış olduğum gibi, zihin, çok sayıda basit ideayı dış dünyadaki varlıklarda buldukları şeklide dış duyumla ve kendi faaliyetleriyle ilgili olarak da iç duyumla elde ettikten sonra, bu basit ideaların bir kısmının sürekli olarak bir arada bulduklarını farkedebilir... Bu basit ideaların kendi kendilerine var olabileceklerini tasavvur edemediğimiz için, onların kendisinde bulunduğu, kendisinden yayıldığı, bu nedenle de cevher (substance) olarak adlandırdığımız bir dayanağın (substratum) varlığını kabul etmeye kendimizi alıştırmamız"³.

Bu ifadelerden öğrendiğimize göre, biz, gerek dış duyum gerekse iç duyumdan edindiğimiz basit idealardan bir kısmının sürekli olarak bir arada

¹ Locke, An Essay Concerning Human Understanding, ed. A. D. Woozley, The Fontana Library, 2nd impression, London 1964, s. 56, 66 (Bundan sonra bu eser E.C.H.U. şeklinde kısaltılarak verilecektir).

² Locke, age, s. 89 vd.; ayrıca bkz. A Letter to the Right Rev. Edward Lord Bishop of Worcester, The Works of John Locke, London 1801, IV/21.

³ Locke, E.C.H.U., s. 185.

bulduklarını görmemiz sonucunda, bu ideaların temsil ettikleri niteliklerin dayanağı olan ve onları bir arada tutan bir taşıyıcının bulunduğu sonucunu çıkarıyor, bu taşıyıcıya da cevher adını veriyoruz. Bundan başka cevher hakkında ne söyleyebiliriz? Mesela, onunun yapısı ya da faaliyetleri hakkında söyleyebileceğimiz bir şeyler yok mudur? Locke'un ifadelerine bakacak olursak bu soruya olumlu cevap vermek pek mümkün görünmemektedir: "Bizde bulunan ve genel olarak cevher adını verdiğimiz idea, var olduğunu gördüğümüz ve kendilerini taşıyacak bir şey olmadan (sine re substante) var olamayacaklarını düşündüğümüz niteliklerin kabul edilen ama bilinmeyen bir taşıyıcısı olduğu için, biz onu dayanak (substantia=öz) olarak adlandırırız"⁴. Eğer cevher, niteliklerin bilmediğimiz bir taşıyıcısı ise ve onunla ilgili fikrimiz bir kabulden öte gitmiyorsa, onun hakkında elbette söyleyecek pek fazla şeyimiz olamaz. Ancak, onun ne olduğunu söyleyemesek de ne işe yaradığını söyleyebiliriz: O, var olduğunu bildiğimiz niteliklerin taşıyıcısıdır⁵.

Buraya kadar söylenenler şu noktada odaklaşmaktadır: Var olduğunu bildiğimiz niteliklerden hareketle, onları ayakta tutan bir taşıyıcı yani cevherin var olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Ancak, o bizim bilmediğimiz bir şeydir. Bu noktada karşımıza cevaplandırılması gereken iki önemli soru çıkmaktadır. Acaba, Locke cevherin bizim için bilinemez olduğunu söylerken onu rasyonel düşünme ve araştırmalarımızın dışında tutmamız gerektiğini de kastetmekte midir? İkinci olarak, acaba Locke'un sözünü ettiği cevher fikri, Gibson'ın iddia ettiği gibi⁶, var olan niteliklere bir dayanak arama düşüncesinin zorladığı bir çıkarımın sonucu mudur yalnızca? Daha açık sormak gerekirse, Locke cevher fikri için ontik bir karşılık kabul ediyor muydu? Şimdi, sırasıyla bu soruların cevaplarını araştıralım.

Gördük ki, Locke cevherin bizim için bilinemez olduğunu söylemektedir. Bu nedenle o, eserlerinde, cevherin yapısı veya özelliklerini konu edinen hemen hiçbir ifade kullanmamıştır. Filozofun bu tutumu bilinçli olarak seçtiğini ve bunu yapmakla kendi ilkelerine olan bağlılığını sürdürdüğünü söylemek gerekir. Çünkü o, başta belirttiğimiz gibi, insanların hakikatle ilgili ihtilaflarının sona ermesi için, bilginin sınırlarının ötesinde kalan konularda bilgi iddia edilmemesi gerektiğine inanıyordu. Locke'un cevherin bilinemez olduğunu söylemesi ve eserlerinde cevherle ilgili açıklamalara yer vermemesi, bu filozofun cevheri düşünülür ve akledilir dünyanın dışında tuttuğu şeklinde bir iddianın ortaya atılmasına neden olmuştur. Bu iddianın ilk ortaya atılması Locke'un yaşadığı yıllara kadar gittiği için, filozofun bu konuda ne düşündüğünü kendi ifadelerinden öğrenme imkanımız bulunmaktadır. Edward Stillingfleet 1696 yılında

⁴ Locke, *age*, s. 186.

⁵ Locke, *age*, s. 141

⁶ Gibson, J., *Locke's Theory of Knowledge and Its Historical Relations*, 2nd imp., Cambridge 1960, s. 93.

yazdığı " A Discourse on Vindication of the Doctrine of the Trinity (Teslis Doktrininin Savunulmasına Dair Bir Konuşma)" adlı eserde, Locke'un cevheri akledilir dünyanın (reasonable world) dışında bıraktığını söyleyince, filozof bu kitaba yazdığı cevapta, kendi cevher görüşüyle ilgili bu düşünceleri affedilmez bir yanlış anlama olarak nitelendirmiş ve şunları eklemiştir:

Dünyada beden ve ruh gibi varlıklar bulunduğu sürece, ben cevheri akledilir dünyanın dışına çıkarmaya yönelik bir şey yapmış olamam. Herhangi bir basit idea veya duyulur nitelik var oldukça, benim cevherle ilgili muhakememe göre, cevher bir kenara bırakılamaz. Çünkü bütün basit idealar ve duyulur nitelikler kendisinde var olacakları bir dayanağın ve kendisinde bulunacakları bir cevherin kabul edilmesi gereğini beraberlerinde taşırlar⁷.

Görüldüğü gibi Locke, kendisinin cevheri bilinemez kabul ettiği için onu rasyonel düşünme ve incelemelerin dışında tuttuğu şeklinde bir görüşün ileri sürülemeyeceğini söylemektedir. Kanaatimizce de, filozofun cevher görüşü hakkında ileri sürülen böyle bir iddiayı kabul etmek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü, Locke'un bilgi öğretisi çerçevesinde düşünüldüğünde, özellikle onun bilgide bulunması gerektiğini söylediği özellikler göz önünde bulundurulduğunda, bir şeyin bilinemez olduğunu söylemekle o şeyin akledilir varlıkların dışında bulunduğunu söylemenin tam olarak aynı anlamlara gelmediği kolayca görülecektir.

Locke'a göre biz bilgimizi yargılarla ifade ederiz. Herhangi bir yargının bilgi olarak kabul edilebilmesi için onda bazı özelliklerin bulunması gerekir. Kesinlik (certainty), öğretici (instructive) olma ve ispatlanabilirlik bu özelliklerin en önemlileridir⁸. Bu özelliklerden birinden mahrum olan bir yargı bilgi olarak kabul edilemez. Ancak bizim, bilgi derecesine ulaşamayan birtakım yargılara da sahip olduğumuz inkar edilemez. Bu yargılardan bir kısmı, bilginin kesinliğine sahip olmasalar da, düşünmelerimizi ve davranışlarımızı düzenlememizde etkili olurlar. Çünkü bu yargılarımızı oluşturan idealarımız arasında kesin olmasa da, olası (probable) birtakım ilişkiler söz konusudur ve zihin bu yargılar karşısında inanç, rıza veya kabul gibi tavırlarda bulunur. Hayatımızı bilgiden çok, olasılık değeri taşıyan yargılara göre düzenlediğimizi söyleyebiliriz. Zira, çoğu zaman bilgiye ulaşmamız mümkün olmadığı gibi, çoğu zaman da bilgiye ulaşmayı beklemeye ne vaktimiz ne de sabrımız vardır⁹. Zihin üzerinde ve insanın rasyonel seçimlerinde böylesine etkili olan olasılık değerindeki yargıların, yalnızca bilgi derecesinde olmadıkları için (Locke'un olasılığı bilgi olarak kabul etmediğine dikkat çekmek isteriz) akledilir sınırların dışında

⁷ Locke, A Letter to the Right Rev. Edward, Works IV/7.

⁸ Locke, E.C.H.U., s. 373-74, 408; Locke's Reply to the Bishop of Worcester's Answer to his Letter, Works IV/145.

⁹ Locke, E.C.H.U., s. 403 vd.

bulduğunu söyleyebilir miyiz? Locke'un felsefi sistemi içinde kaldığımız sürece, tabii ki, hayır. Şu halde Locke'a göre, bilinebilir varlık alanı ile akledilir varlık alanının bir ve aynı olmadığını; cevher bizim için tam olarak bilinemez olsa da, onun akledilir bir varlık olarak düşünme ve incelemelerimizin konusu olabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Locke'un cevherin bilinmezliği ile ilgili görüşlerini incelerken üzerinde durulması gereken bir nokta daha vardır ki, o da şudur: Filozofun cevherle ilgili ifadelerine baktığımızda, onun bu kavramı iki farklı anlamda kullandığını görmekteyiz. 1- Genel cevher (general substance) ya da salt cevher (pure substance), 2-özel cevherler (particular substances). Salt cevher, varlığın gerçek tabiatı, özü ve değişmeden hep aynı kalan yanını anlatmak için kullanılmaktadır¹⁰. Cevherin bilinmesiyle ilgili negatif ifadelerde, kanaatimizce, kavram bu birinci anlamıyla kullanılmaktadır. Sıra özel cevherlerden bahsetmeye gelince, burada Locke'un oldukça olumlu ifadeler kullandığını görmekteyiz. Onun maddi (corporeal) ve ruhi (spirituel) cevherler şeklinde adlandırdığı özel cevherler, salt cevherde olduğunun aksine, tecrübelerimizde karşı karşıya bulunduğumuz şeylerdir. Özel cevherleri de tam olarak bilemeyiz. Çünkü, maddi varlıklar duyumlayamayacağımız küçük parçalardan oluşmuştur; ruhi varlıklar hakkında da herhangi bir duyumumuz bulunmamaktadır. Fakat onların taşımakta olduğu nitelikler bizim karşıımızdadır. Bu nedenle "herhangi bir cevher türünden bahsederken onun şu veya bu niteliklere sahip olduğunu söyleriz; maddenin uzamlı,şekilli ve hareket edebilir bir şey olduğunu söylememiz gibi"¹¹. Locke'un özel cevherlerle ilgili tutumu, onun ruhi cevherle ilgili şu ifadelerinde daha belirgindir:

Her gün kendimizde tecrübe ettiğimiz ve zihnimizdeki faaliyetlerden elde ettiğimiz düşünme, anlama, isteme, bilme, hareketi başlatma gücü vbg. aynı cevherde birlikte bulunan basit idealar yardımıyla gayr-i maddi bir ruh fikrini oluşturabiliriz. Böylece düşünme, kavrama, hürriyet ve hareketi başlatma gücüne ait ideaları bir arada toplayarak, gayr-i maddi cevher hakkında, maddi cevher hakkında olduğu kadar açık kavrayış ve fikre sahip olabiliriz¹².

Görüldüğü gibi, Locke, cevherin bilinmesi konusunda salt cevherle ilgili olumsuz tutumunu, özel cevherler söz konusu olduğunda büyük ölçüde değiştirmektedir. Gerçi özel cevherlerin kendilerini de tam olarak bilemeyiz. Ancak, biz tecrübelerimizde onların nitelikleriyle karşı karşıya bulunmaktayız. Gerek bu niteliklerle ilgili idealarımız gerekse bu idealardan hareketle ulaştığımız özel cevherlerle ilgili kanaatlerimiz bizim için kognitif değeri haiz olup düşünme ve davranışlarımızı düzenlememizde kaçınılmaz

¹⁰ Locke, age, s. 185-86.

¹¹ Locke, age, s. 187.

¹² Locke, age, s. 192.

etkiye sahiptirler¹³. Bu nedenle Locke'un, cevherin inceleme ve araştırmalarımızın tamamıyla dışında tutulması gerektiği şeklinde bir görüşü savunduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir.

şimdi, yukarıda ortaya koyduğumuz ikinci sorunun, Locke'un cevherin varlığını kabul edip etmediği sorusunun cevabını aramaya geçebiliriz. "İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme"de yer alan, cevherin bilinmesi ile ilgili olumsuz ifadeler, Locke'un cevherin varlığını kabul etmediği şeklinde iddiaların ortaya atılmasına neden olmuştur. Bu iddia sahiplerine göre, cevherin bilinemeyeceğini söylemek, onun varlığını inkar etmekle sonuçlanacak yolun önemli bir kısmını katetmek demektir. Bu iddianın da Locke'un yaşadığı döneme kadar geri gittiğini ve biraz önce bahsedilen Edward Stillingfleet'in filozofa yönelttiği eleştiriler arasında yer aldığını görmekteyiz. Locke'un bu iddiayı reddettiğini şu ifadelerden öğreniyoruz: "Bana isnad edilen diğer bir şey de, cevherin varlığından şüphelenmem ya da cevheri anlatmak için kullandığım eksik ve temelsiz fikirle, onu varlığından şüphelenilebilir bir duruma getirmemdir. Bu ithama karşı şunu syleneme izin verilsin: Benim, kendimizi bir taşıyıcının varlığını kabul etmeye alıştırdığımız gerçeği üzerine temellendirdiğim şey cevherin varlığı değil, onun hakkında sahip olduğumuz ideadır. Çünkü benim orada (İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme'de) bahsettiğim şey cevherin varlığı değil yalnızca ona ait ideamızdır. Ben her yerde insanın bir cevher olduğunu tasdik ettim ve fikirlerimi buna dayandırdım; bu nedenle, ben kendi varlığımdan şüphelenmedike, cevherin varlığından şüphelenmediğim düşünülemez"¹⁴.

Bu ifadeler bize, Locke'un, cevherin varlığını reddetmek bir yana, bu konuda en küçük bir şüphesi bile bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca yaptığımız alıntıdaki son cümle bizi, Locke'un bilgi öğretisindeki önemli bir noktaya götürmektedir. Bu cümleden öğrendiğimize göre, Locke, cevherin varlığından şüphelenmekle kendi varlığından şüphelenmeyi bir ve aynı kabul ediyor. Peki, insanın kendi varlığından şüphelenmesi Locke'a göre ne anlama gelmektedir? Bu soruyu cevaplayabilmek için, Locke'un bilgi öğretisinde, taşıdığı kesinlik bakımından bilginin hangi derecelere ayrıldığını görmek faydalı olacaktır.

Locke bilgiyi, taşıdığı kesinlik bakımından üç dereceye ayırmaktadır: 1-Sezgisel (intuitive) bilgi, 2-kanıtlı (demonstrative) bilgi, 3-duyusal (sensitive) bilgi. Ona göre, sezgisel bilgi insanın sahip olabileceği en kesin bilgidir. İnsan bu bilgiye ulaşırken idealar arasındaki ilişkiyi başka bir ideanın aracılığına ihtiyaç duymaksızın doğrudan kavramaktadır. Varlıkla ilgili bilgimizden yalnızca kendi varlığımızla ilgili olanı, sezgisel bilgiye dahildir. Biz bu bilgiye, zihnimizin idealar üzerinde gerçekleştirdiği

¹³ Locke, age, s. 341 vd.

¹⁴ Locke, A Letter to the Right Rev. Edward, Works IV/18; ayrıca bkz., E.C.H.U., s.187.

birleştirme, karşılaştırma, soyutlama, şüphe etme vb. faaliyetleri (bunlar düşünmenin çeşitli modifikasyonlarıdır) kavramamız sonucunda ulaşıyoruz. Objesine uygun olan biricik bilgi kendi varlığımızla ilgili bilgimizdir. Çünkü bu bilgiyi elde ederken zihin kendi üzerine katlanmakta ve suje ile obje arasındaki dualite tamamen ortadan kalkmaktadır¹⁵. Bütün bunlardan sonra, eğer insanın kendi varlığını, onun sahip olduğu bilme yetileriyle ulaşabileceği en kesin bilgi olan sezgisel bilgiyle bildiği söyleniyor ve bu bilginin doğruluğunu reddetmekle cevherin varlığını reddetmek neredeyse özdeşleştiriliyorsa, böyle bir anlayışın cevherin varlığını kabul etmediğini iddia etmenin anlaşılır bir yanı olmasa gerektir.

Locke'un, cevherin varlığını kabul etmediği şeklinde kendi devrinde ortaya atılan iddiaları böyle kesin ifadelerle reddetmesine rağmen, benzer iddiaların değişik şekillerde devam ettiğini görmekteyiz. Söz gelişi, filozofun (maddi ve ruhi ayrımı yapmaksızın) cevheri tam olarak bilemeyeceğimizi söylemesinin manevi cevherlerin varlığından şüphe etmeye pek yer bırakmadığı, zaman zaman karşılaştığımız bir iddiadır¹⁶. Böyle bir iddianın ortaya atılmasında, Locke'un tecrübeciliğini eksik ve yanlış anlamının, kanaatimizce, büyük rolü vardır. Locke'un ampirist bilgi öğretisini ele alıp incelemek bu makalenin hacmini aşan bir şeydir¹⁷. Ancak, hem maddi hem de manevi cevherin varlığını tecrübenin ilk basamağı olan dış-duyumdan hareketle bilebileceğimizi söyleyen Locke'un şu ifadelerini aktarmak burada yerinde olacaktır: "Üzerinde yeterince düşünülürse, her duyum olayı bize tabiatın maddi ve ruhi (corporeal and spiritual) yanları hakkında eşit bilgi verecektir. Zira ben görme, işitme vb. duyumların yardımıyla, o duyumların objesi olan kendi dışındaki maddi bir varlığın var olduğunu bilirken, bundan daha kesin bir şekilde, kendi içimde gören ve işiten ruhi bir varlığın var olduğunu bilmekteyim. Ben eminim ki, duyum olayı, duyumlama gücü olmayan salt maddenin gerçekleştirdiği bir şey olamaz; eğer gayr-i maddi düşünen varlık (immaterial thinking being) olmasaydı, duyum asla gerçekleşmezdi"¹⁸.

Locke'un cevherle ilgili görüşlerini ele almayı sona erdirmeden önce bu görüşler içinde Tanrının işgal ettiği yerden de kısaca bahsetmek gerekmektedir. Çünkü Locke, madde ve ruh ile aynı anlamda olmasa da, Tanrının da cevher olarak adlandırılabilmesini ve bizde, Tanrı, ruh ve madde olmak üzere üç türlü cevher fikri bulunduğunu söylemektedir¹⁹. Tanrının varlığı konusu, sürekli olarak Locke'un ilgi alanının önemli bir

¹⁵ Locke, E.C.H.U., s. 378, 443.

¹⁶ Bu iddiaya bir örnek olarak bkz. Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 1980, s. 338.

¹⁷ Locke'un bilgi öğretisiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Çetin, İsmail, John Locke'ta Tanrı Anlayışı, Vadi Yayınları, Ankara 1995, I. bölümün tamamı.

¹⁸ Locke, age, s. 193.

¹⁹ Locke, age, s. 207.

kısmını oluşturmuştur. Filozof Tanrı ile ilgili görüşlerini ortaya koyarken, maddi ve ruhi cevherler konusunda olduğundan daha kesin ve olumlu ifadeler kullanmaktadır. Ona göre Tanrı vardır ve biz Tanrının varlığını kesin olarak bilebiliriz. Çünkü bu Yüce Varlık bizi, kendi varlığını bilmemiz için gerekli olan yetilere sahip olarak var etmiştir²⁰. Ayrıca Locke'a göre, yalnızca Tanrının varlığını bilmemiz değil, bu bilginin doğruluğunu gösterecek deliller geliştirmemiz de mümkündür. Locke'un Tanrının varlığını ispatlamak için dört delil kullandığını görmekteyiz: 1. Kozmolojik delil, 2. Teleolojik delil, 3. Antropolojik delil, 4. Ahlak delili. Ancak bu delilleri burada teker teker inceleme imkanımız bulunmamaktadır²¹.

Sonuç olarak, Locke cevherin bilinmesi konusunda agnostik bir tutum takınmaktadır. Biz dış-duyum ve iç-duyumdan edindiğimiz basit idealardan hareketle, bu ideaların temsil ettikleri niteliklerin taşıyıcısı olan cevherin var olduğunu çıkarabiliriz. Fakat, cevherin kendisinin ne olduğu sorusuna bizim verebileceğimiz bir cevap yoktur. Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki, her ne kadar Locke cevherin ne olduğunu tam olarak bilemeyeceğimizi söylüyorsa da, bizim cevherin varlığı bilgisine ulaşabileceğimiz konusunda o kesinlikle şüphe duymamaktadır. Çünkü ona göre, sahip olduğumuz bütün yetileri ve varlığımızı kendisine borçlu olduğumuz Tanrı bizi, cevherin yapısını (inner nature) değil, varlığını bilecek şekilde donatmıştır²². Öyle görünüyor ki, Locke bu fikre ulaşırken varlık ve mahiyet ayrımı yapmakta ve cevherin mahiyeti ile varlığı arasında bir fark görmektedir. Böyle bir ayrım yaptığı içindir ki, filozofumuz, çelişkiye düşmeksizin, bir yandan cevherin ne olduğu (mahiyeti) konusunda bir bilgimizin olamayacağını, diğer yandan da sahip olduğumuz bilme yetileriyle cevherin var olduğunu bilmemizin mümkün olduğunu söyleyebilmektedir. Eğer varlık ve mahiyet arasında bir ayrım yapılırsa bilgi bakımından varlığın mahiyetten önce geldiği kabul edilirse, mahiyeti bilinmeyen bir şeyin varlığının bilinmesi pekala mümkün olacaktır.

---

²⁰ Locke, age, s. 379.

²¹ Locke'un Tanrı ve Tanrının varlığının delilleriyle ilgili görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz., Çetin, İsmail, age, II. bölüm.

²² Locke, age, s. 191-92.

PROF. DR. GÜNAY TÜMER'İN HAYATI VE ÇALIŞMALARI

Süleyman SAYAR*

Türkiye’de Dinler Tarihi çalışmaları, gerçek anlamda modern bir disiplin anlayışıyla Prof. Dr. Hikmet Tanyu tarafından başlatılmıştır. Ondan önceki dönem, tercüme-telif ders kitaplarına, derlemelere münhasır ve alan araştırmalarından mahrum bir süreç olarak tasvir edilebilir¹. Dolayısıyla Dinler Tarihi bilim dalı Tanyu’ya çok şey borçludur. Onun katkısı bilimsel araştırma boyutunda olduğu kadar, bilim dalını geliştirme çabasında da müşahede edilir. Bugün, bu alandaki çalışmalar, onun öğrencileri ve öğrencilerinin öğrencileri tarafından yürütülmektedir².

Hikmet Tanyu’nun ilk kuşak öğrencileri içinde dikkat çeken en mümtaz şahsiyetlerden biri de, hiç şüphesiz Günay Tümer’dir. Onun Dinler Tarihi anlayışı, metodu ve alanla ilgili çeşitli görüşleri ayrı bir makale konusu olacaktır. Burada ise, kısaca hayatı ve çalışmaları sunulmaktadır.

A. HAYATI (1938-1995)

Prof Dr. Günay Tümer, Kastamonu/Araçlı bir aileden hakimlik görevi yapan bir babanın oğlu olarak 1938’de Ankara’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kastamonu’da tamamladı. 1957-1958 ders yılında öğrenci olarak kaydolduğu Ankara İlahiyat Fakültesi’nden 1960-1961 ders yılında mezun oldu. Mezuniyet tezi Kur’an ilimlerine dairdi ve “*Kur’ân-ı Kerim’de Nüzûl Sebeplerinin Mahiyet, Husûsiyet ve Kaideleri*” adını taşıyordu (Ankara 1961).

* Yrd. Doç. Dr.: Ü.Ü. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Bu dönem için bk. Tanyu, Hikmet, “*Türkiye’de Dinler Tarihinin Tarihçesi*”, AÜİFD, VIII (Ankara 1961), 109-124.

² Tanyu’nun Dinler Tarihçiliği ve katkısı için bk. Güngör, Harun, “*Dinler Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Hikmet Tanyu ve Türk Dini Tarihi Çalışmalarına Katkısı*”, AÜİFD, XXXVI (Ankara 1997), 521-529; Küçük, Abdurrahman, “*Prof. Dr. Hikmet Tanyu’nun Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*”, Dinler Tarihi Araştırmaları-1 (Ankara 1998), s. 41-51.